

El miracle literari d'Eduard Girbal Jaume

Salo, 1915. Girbal Jaume, a la dreta d'Anton Busquets. Les nenes són Marta i Mercedes Chatelain, filles d'Augusta Chatelain –a la dreta, dona de Girbal Jaume. A l'esquerra, Teresa, germana d'Anton.

Una novel·la del 1923, 'La tragèdia de cal Pere Llarg', és finalista del Premi Llibreter. Al seu temps ningú no va creure que un poeta jocfloralesc pogués ser un novel·lista excel·lent i el llibre va caure en l'oblit. EL TEMPS refà, amb documents inèdits, la història d'aquest miracle literari.

La dedicatòria, datada de l'any 1916, del recull de narracions *Oratjol de la Serra*, publicat l'any 1919 per Eduard Girbal Jaume, diu: "Al senyor mestre d'Oratjol de la Serra i a la seva germana, en penyora de franca amistat, com a primícia del meu hort silvestre i en agraïment a la seva hospitalitat catalana." Qui era aquest mestre?

La persona que vulgui saber qui feia de mestre a Oratjol de la Serra aquell 1916 li serà impossible descobrir-ho, per molts arxius que remeni, perquè Oratjol de la Serra no existeix. Oratjol

de la Serra és el nom literari d'un dels poblets més desconeguts del país, Salo. A tocar del Solsonès i als límits del Bages, es troba fora de les grans vies de comunicació. S'hi arriba per un trencant de la carretera de Súria a Cardona que surt de la Colònia Valls. Parròquia del bisbat de Solsona adscrita al municipi de Sant Mateu de Bages, el veïnat consta d'un poblet que és un conjunt de cases enfilades sobre un turó en forma d'esquena d'ase i diversos masos.

L'autor utilitzarà Salo disfressat d'Oratjol de la Serra en dos llibres més, les

novel·les *L'estrella amb cua*, del 1919, i *La tragèdia de cal Pere Llarg*, del 1923. I si bé hi canvia el nom del poblet, manté tots els topònims restants.

Oratjol és clavat a Salo, com llegim a *L'estrella amb cua*: "Aquelles tette casucones, gairebe cabanes, aplegades al voltant de l'església i esteses sense arribar a formar carrer ni plaça de cap mena, damunt l'esquena d'ase de la coma on les han bastit per preservar-les de les periòdiques malifetes de la riera."

Tots tres llibres formen part d'un cicle, *L'agre de la terra*, que s'havia de completar amb una tercera novel·la, *La cuaranya*, que no s'ha trobat.

El mestre Busquets i Punset. La solució a l'enigma de la dedicatòria es troba en una biblioteca privada de Barcelona. En aquesta biblioteca hi ha un exemplar d'*Oratjol de la Serra* on, just a sota de la dedicatòria impresa, apareix una nota escrita a mà que diu: "Aquest bellíssim llibre en tot viscut per mi i per son autor en la nostra caseta de Salo, de quan n'era Mestre jo, en Girbal venia a sojornar-hi en els seus lleures estivals. Quin temps, Bon Déu!" La nota és signada per Antoni Busquets i Punset. L'exemplar pertany a Maria Montserrat i Joan Anton Soler Busquets, néts del mestre, que conserven la biblioteca i els papers privats –amb cartes i fotografies de Girbal Jaume– de l'avi.

Quan el 1913, l'escriptor Antoni Busquets i Punset (Sant Hilari de Sacalm 1876 – Calders, 1934) guanya la plaça de mestre estatal de Salo – Sant Mateu de Bages, desconeix que acaba de canviar el destí literari del seu amic Girbal. No pot saber que, en convidar-lo els estius, convertirà un poeta jocfloralesc com ell en un narrador excepcional que Pla situarà al cim de la narrativa catalana, com ara tothom ha pogut comprovar –llibreters inclosos– amb les reedicions de *L'estrella amb cua* i, sobretot, *La tragèdia de cal Pere Llarg*, publicades per les Edicions de 1984 gràcies a un suggeriment d'Enric Casasses.

L'escola, situada en una clotada que forma el turó, era l'habitatge del mestre.

Busquets i Punset hi va viure, amb la seva germana Teresa, fins al 1921, i Girbal Jaume hi passà alguns estius, amb la seva companya, Augusta Chatelain, i les filles de la dona, Mercedes i Marta Chatelain. Aquí va descobrir-hi no pas cap paisatge físic, sinó un paisatge humà.

Busquets i Punset havia fet una gran amistat amb Girbal Jaume. Es van conèixer a Barcelona. El futur mestre hi arriba el 1896 per estudiar-hi magisteri. Col·labora en gairebé totes les revistes i diaris catalanistes i milita a Unió Catalanista. Amic de Verdaguer, bateja amb el nom del poeta l'escola catalana que funda l'any 1901, Escola Catalana mossèn Cinto. Mentrestant, publica llibres de versos, reculls de narracions i novel·les, i obté premis als Jocs Florals.

Després de regentar escoles lliures a l'Hospitalet de Llobregat, Sant Vicenç dels Horts, Roses i Amer, s'adona, impulsat per l'editor Josep Dalmau i Carles, pedagog establert a Girona, que pot incloure el català, oral i escrit, a la classe, encara que l'ensenyança pública està per llei castellanitzada, i es presenta a oposicions. Com que llavors ja ha deixat Barcelona, el seu amic l'hostatja a la seva casa de l'Eixample.

Eduard Girbal Jaume. L'autor de *La tragèdia de cal Pere Llarg* neix al carrer de la Força de Girona l'any 1881. Als nou anys perd sa mare, mallorquina de Felanitx, i als quinze son pare, Enric Claudi Girbal, arqueòleg i cronista. Això el du primer a Alacant, i després, cap a la ratlla de Portugal, amb parents materns. Escriu en castellà a *El Ateneo* i *La Revista* d'Alacant, i *El Adelanto* de Salamanca, i en català, a *Las Provincias*, de València, i *La Renaixensa* i *Calendari*, a Barcelona. Un cop tornat a Catalunya, entra a la redacció de ben jove a *La Veu de Catalunya*, als divuit anys, quan la publicació es converteix en diari.

Serà el braç dret de Ferran Agulló, Pol, secretari de la Lliga i columnista de *La Veu*, la persona que bateja la costa Brava. Quan el 1933 mor el seu mentor, li dedica una extensa necrològica i l'any següent funda i presideix el Centre Popular Catalanista Ferran Agulló, "més que pel seu politiquisme, pel seu tarannà bellugadís i una mica tastaolletes", diu un biògraf de Ferran Agulló, Corral i Coll del Ram.

LLUIS BONADA

L'antiga escola de Salo, situada en una clotada del poble. Era també la casa del mestre. Busquets i Punset hi va viure del 1913 al 1921. Girbal Jaume hi sojornà alguns estius.

ARNAU SOLER BUSQUETS

Eduard Girbal Jaume va dedicar una foto al seu amic Busquets i Punset el 1909.

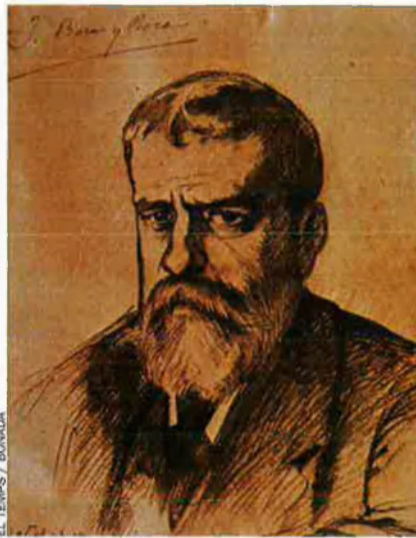
El 1905, s'havia llançat a concórrer als Jocs Florals, com Busquets i Punset, i el 1912 va ser proclamat Mestre en Gay Saber. I a partir del 1908, publica llibres de poemes i obres de teatre, sense poder acreditar-se com a autor respectat.

Com Busquets i Punset, veu els Jocs Florals, que s'estenen per tot el país, com una eina catalanista de popularització i dignificació de la llengua literària catalana i, en obtenir premis, no s'esforça a fer una obra més sòlida.

A més del combat catalanista, esdevé un actiu opositor a la reforma fabriana. És un dels autors de Francesc Matheu, i totes les publicacions d'en Matheu s'hi oposen. Des de la plataforma dels Jocs Florals, fa discursos a favor de la llibertat ortogràfica. Creu que si cada autor escriu com vol, s'acabarà una qüestió que divideix la societat catalana –i s'unificarà la llengua sense imposicions– i que afecta l'esperit de germanor que ha de presidir la Renaixença.

No té cap por a la unificació ortogràfica, que creu necessària. En té una altra, la literària. Té por que el facin escriure com l'Ors. Ors el treu de polleguera. A ell i als Busquets. La germana d'Anton, explicarà Girbal Jaume en l'extensa necrològica que dedicarà al seu amic l'any 1935, va decidir batejar amb el nom de Xènius un ase que passava per davant de la casa de Salo i que l'amo no sabia com anomenar-lo. I quan el veia, li donava de menjar amb la mà i li deia, "que n'ets de savi, Xènius! Vés si ho faria el teu parent." Per afegir, a la gent que l'escoltava: "De Xènius, n'hi ha dos. El savi, el tenim aquí."

En el discurs "Per la puresa de la llengua", que pronuncià el 1914 als Jocs Florals de Cardona, ciutat propera a Salo, critica la llengua literària de moda, que era la imposada pel Noucentisme orsià. La descripció que fa d'aquesta llengua l'hagués pogut signar Pla: "Aquest lèxic rebuscat, tarat d'estrangeria manifestament, aquest irrespec-

Anton Busquets i Punset, dibuixat per Picasso. Josep Roca i Roca, mestre i amic de Girbal Jaume, dibuixat per Apel·les Mestres. El poble de Salo, paisatge literari de Girbal Jaume, és un dels més desconeguts del país i rep pocs visitants i turistes, encara ara.

tuós mal ús de la nostra ferrenya, però diàfana i sempre incisiva llengua –incisiva en la dicció, incisiva en la idea, incisiva fins en la grafia–, aquest estil torturat i indigest nostre no és res més, oh amics poetes, que un mantell fastuós de revés miserable i de dret pompós que amaga la més horrorosa vacuïtat d'idees, la més absoluta esterilitat de sentiment.”

I posa exemples: beutat per bellesa; vitralla per aparador; fogar per casa pairal; gaudi per goig i sofrència per sofriment. I davant d'aquesta llengua, demana als poetes presents a Cardona: “Un gra de sal un gra de sal que purifiqui la nostra verba! Que Cardona ens el dongui!”

La llengua més pura i expressiva la trobarà a prop de Cardona, a Salo. Per sort, no hi descobrirà cap paisatge encisa dor, només el paisatge oral, el que escolta, amb Busquets i Punset, a la caseta del mestre, i això li evitarà el risc d'aturar el relat novel·lesc per descriure el paisatge. Tampoc Busquets no veu poesia en el paisatge, i només li dedica un poema.

El paisatge oral de Salo, farcit d'històries, com la fascinant odissea de la Custòdia de cal Pere Llarg, és format per una llengua expressiva, punyent i sensual, i molt imaginativa, feta d'adagis, frases fetes i refranys, la que els habitants d'aquell racó de món tancat neces-

siten per comprendre el món i les persones, o només per fer petar la xerrada... Històries a les quals pot aplicar el seu lema, “Amar, glatir, batallar, riure, això és el viure”, lema que havia imprès als seus primers llibres i que envolta una vinyeta rodona en què apareix un sàtir que espia una nimfa nua.

En definitiva, veu a Salo l'oportunitat de fer alta literatura a partir de la llengua viva. Deixarà d'escriure poesia i ja només concursarà als Jocs amb proses: l'any 1933 obté el premi Narcís Oller amb *De com la Genisa Saborella se va tornar bruixa*, relat que la censura franquista prohibirà a l'editor Aymà l'any 1948, un any després de la seva mort.

Gairebé ningú no es va adonar de la jugada. La Catalunya dominant veu en Girbal Jaume el poeta jocfloralesc de la Lliga que fa tuf de resclosit i de sagristia. Però s'equivoquen, perquè no el llegeixen. Si ho haguessin fet, haurien vist que està més a prop de l'esperit lliure del menjacapellà que del moralisme dels missaires. Una dada important i

molt significativa que no hauria d'haver passat despercebuda, *L'estrella amb cua* és dedicada “a Don Josep Roca i Roca, padrí del meu primer llibre, mestre, conseller i amic, en penyora d'agraïment i devoció”. Roca i Roca (Terrassa, 1848 – Barcelona, 1924), de la corda francmaçònica dels Pitarrà, Bartrina i Almirall, destacà com a periodista satíric i anticlerical.

La seva colla s'escandalitza. Els seus sí que ho van veure. La seva colla, el grup de Matheu, a més de publicar-lo, el llegeixen, però s'escandalitzen. El crític de la revista *Catalana* sap veure les virtuts de *La tragèdia de cal Pere Llarg*, però adverteix que “no és per llegir-lo tothom”, i “si hagués de donar parer a un amic distret, li diríem: ‘Que no la vegi la teva filla, però llegeix-la i guarda-la’”. Perquè, argumenta, “les coses que hi passen, tan reals com es vulgui, són monstruoses i, acumulades l'una darrere l'atra, sense un moment de repòs, fadiguen l'esperit més fort i revoltent sentiments més delicats. Tanta és la cruesa, la fastigositat dels personatges, que podria creure's que l'únic propòsit de l'autor ha estat el fer repugnant la vida rural, en oposició a l'idilisme dels ruralistes.” Però llavors, el grup de Matheu és una relíquia del passat, són els perdedors de la història, i les noves generacions no volen saber res dels seus homes, Girbal Jaume inclòs.

Lluís Bonada

Marginat per les noves generacions, Girbal Jaume va ser criticat per la seva colla literària per immoral